

Teine laulu- ja tantsupäev Külasemas

Esinejate ühispildi jäädvustas Ilmar Põldemaa.

Algus lk 1.

Ka kõikide teiste kollektiivide esinemine pälvis publiku sooja poolehoidu. Kontsert lõppes ühise „Kaera-Jaani“ tantsimisega. Eelmisel aastal oli ühistantsuks valitud „Oige ja vasemba“, aga mis järgmisel aastal koos ette tantsi-

takse, selgub alles vahetult enne uut pidu.

Esinemise lõppedes tänas külavanem peolisi ja kinkis kõikidele kollektiividele kringlid ja tänukirjad. Seejärel kutsusid lapilistes vormides Külasema „kodutütred“ oma kulbitantsuga

kõiki pidulisi supile. Pärast ühist söömaega sai hiliste õhtutundideni tantsu lüüa karaokekuninga Iivo Miili laulu saatel.

Peo kordamineku eest suured tänud kõigile esinejatele ja nende juhendajatele, Muhu vallale, Igor Raadelile, Ilmar Põldemaale,

Orissaare baarile „Teine kodu“ ja kogu Külasema küla rahvale, kes meile oma abi pole keelanud.

Lõpetuseks ei saa märkimata jätta, et kõige suurem rõõm oli kogu seltskonnal aga ilusast ilmast, sest ilma selleta oleks asi hoopis nukravõitu välja kukkunud.

Reet Hobustkoppel

Soonda küla sai kokku

Algus lk 1.

See tehtud, sai sõna külavanem, kes kõigile head peotuju soovis ja andis mitmekülgse ülevaate 440-aastase Soonda küla ajaloost, sealhulgas „Uus Soonda“ kolhoosi loomisest 60 aastat tagasi. Vaikusehetkega meenutati neid, kes hiljuti meie hulgast lahkunud.

Soondas on ikka laulu armastatud. On lauldud sünnipäeva- ja peielauas, jaanitule ja jõulupuu juures. Nii ka täna. Imre sättis üles süntesaatori ja mikrofonid, jagati välja paljundatud Soonda küla laulikud ja laululehed ja lahti läks rõõmus ühislaul. Soonda külal on mitu oma laulu. Kõige vanema eaks arvatakse paarsada aastat („Läbi Lepiku ja Targa...“), teine, ümberkülalaul, on möödunud aastasaja algusest ja kõige värskem valmis tänavuseks kokkutulekuks. Toredal õuemurul löödi tantsu, mängiti seltskonnamänge, prooviti kõmpidel käimist ja visati ketast. Kettamäng oli olnud Soonda küla poiste lemmikmäng juba iidsetel aegadel. Seda mängiti

külavahel meeskonniti.

Tegime söögipause, ajasime juttu, vaatasime Poali Öie imetoredate punutiste väljapanekut, meenutasime möödunud aegu.

Ida-Virumaalt oli külla tulnud loomaarst Ülo Mäe, kes enam kui

50 aastat tagasi EPA üliõpilasena oli olnud tööl selleaegses „Kalevi“ kolhoosis. Rühm töötas Soonda külas, elasid nad Kaigutähvenal ja Matsil. Nüüd ta siis jagas oma mälestusi sellest kaugest ajast. Brigadiriks oli siis Mäla Mardi

Sass, autojuhtideks Nuudi Vello ja Tänavsu Sulev, traktoristik Poali Jaan. Külaline jutustas humoorikaid lugusid sellest, kuidas mandrihoortel oli kohati raske aru saada brigadiri muhukeelsetest korraldustest (*too nabad põllalt ää*) ja tuli ette murdesõnade väärti mõistmist (*pätid*). Soojad mälestused Muhumaast ja Soonda küla inimestest on tal mees tänini.

Sel suvel käisid kodukülas Kaigutähvena Erna poeg Tõnis Vaga USA-st, Nuudi Katrin Kanadast ja Suuretähvena Andrus perega Taanist. Kahjuks aga ei sattunud ühegi külaskäik kokkutuleku ajale.

Soonda külas on püsielanikke 17, nagu kiri näitas, oli kokkutulnuid ligi 70 vanuses 8-80 aastat.

Soonda küla teine kokkutulek läks igati korda. Kõik olid rõõmsad ja heatujulised. Seda kinnitavad ka fotod, mida sel päeval ohtrasti tehti. Järgmise kohtumiseni viie aasta pärast!

Kokkutulekut meenutasid
Kaigutähvena toas
Juta ja Marika

Enel Noor

Noppeid

Ene Kallas kirjutab 18. augusti Meie Maas Räsa lõkitsast ja metssigadest, kes muhulasi ikka kimbutavad.

15. augusti Meie Maas vahendab Irma Järvesalu vahetusõpilase Mariin Lingi elamusi Norras.

Raul Vinni tõstab 18. augusti Oma Saares esile 13 aastat tegutsenud Pädaste hotelli, mis on ainus väljaspool linnu asuv kõrge klassiga hotell lähiriikides ja pälvinud viis tähti.

Rita Loel kirjutab 4. augusti Oma Saares muhulaste arengukonverentsist, mis toimus 1. augustil Nautse Mikhilil ja mille korraldas MTÜ Muhu Mõte. Uudistamas käis ligi 100 inimest.

2004. aasta suvel Lepana rannakontsertidele aluse pannud Peeter Kaberist (1961-2009) on pikemalt kirjutanud 4. augusti Õhtuleht. Praegu toimib veel selle omalaadse laulja ja helilooja koduleht www.kabervox.ee, kust tema laule ja heliloomingut ka kuulata saab.

Kultuuriürituste rohke august

Augustis toimus arvukalt erinevaid kultuuriüritusi. Augustikuu kolmandal nädalavahetusel olid paljud valiku ees, millist üritust külastada. Otsustamist raskendasid ka ilusad ilmad, mis panid valima ürituste või koduste aiatööde vahel. Oli ju sadanud mitmed päevad ja lubas jälle hakata.

Vaatamata kõigele, nii saate "Laulge kaasa" lindistusele, lõõtsameeste esinemisele Koguvas, Künnikontserdile ja Külasema laulu- ja tantsupeole, jagus osalejaid ilusti. Üritusi said nautida kohal käinud täiega. Lisaks võisime augustis kuulata-vaadata esinejaid Muhulaste arengukonverentsil, esinejaid Pädastes, lauljad-tantsijad Muhu Muuseumis, koore Muhu kirikus ja palju muud. Juulis oli valikuid veelgi rohkem kui aega ja võimalusi jagus.

Üritusi on mõjutamas ka lähenevad valimised, mistõttu Eesti Rahvusringhäälingu Nõukogu otsusega ei tohtinud telesaate lindistusel rääkida ei vallavanem ega

teised, kes kohalike valimistega seotud. Seetõttu **laupäeval, 19. septembril kell 20.30** eetrissse minevas saates "Laulge kaasa" vallavalitsuse liikmeid kõnelemas ei näe. Muhulastest saavad sõna Martin Kivisoo ja Senta Room.

Lisaks Luisa Värk'ile ja Reet Linna'le kuuleme laulmas Muhu laulupoisse Kardo Liitmäe'd ja Teinis Hütt'i.

Arvo Vaga
Muhu Vallavalitsus

Tuult tiibadesse, kallid põhikooli lõpetajad!

Arhitekt Manivald Noor

16.07.1923 – 06.08.2009

*Mõni elu lõpuni põleb,
aga ei põle ära.*

*Vahel väikene rahvakild
sähvatab suure sära.*

Doris Kareva „Varjutus“

Muhulasest arhitekti, Arhitektide Liidu liikme 1956.a, sark peatus koduõuel, Viiraküla Kuusikul, ärasaatjaks Tiiriki ja Reinu rahvas, naaber Linda ja sõber Herbert Oidekivi pojaga. Peresildil talu väravas on Manivaldi enda lõigatud tähed, peremärk ja omapärane majahaldjas. Tähed on sirged ja kaunid nagu arhitekti meelele omane.

Lihtsa muhulase viimseks puhkepaigaks sai Metsakalmistu soomepoiste ala, mille ta ise oli kujundanud, nagu ka sealse mälestusmärgi. See soomepoiste ala Metsakalmistul on Eesti Vabariigi kumardus oma poegadele, eraldatud president Meri ajal. Heledale teele saatis arhitekti samuti soomepoiss Paul Saar.

Sünnikodu õu Muhus oli Manivaldile, nagu ta lähedastelegi, erilise auraga koht, mis andis jõudu ja tegudele tiivad. Armsaks said loodustundlikule muhulasele just suured kastanid ja pärnad koduõuel trepi lähedal. Ka põliste kuuskedele istutas peremees järelkasvu ja täiendas isa poolt rajatud viljapuuaeda. Arhitekti kujundatud on ka humalakaar puhkenurga lähedal ja uus koduvärv, mis

valmis abiliseaga kahasse. Muhu oli talle väga tähtis ja siin viibis ta suvekuudel nii kaua kui võimalik. Muhu oli talle eriline rahupaik, koht, kus aeg peatub. Varajase ärkajana kõndis mees heinamaal, vaatas päikesetõusu, nautis iga hommikut koduõuel. Veel pisut enne lahkumist oma heledatele teedele andis asjalik arhitekt abikaasale nõu, et koos ostetud aknavärvi millegagi ei segataks. Talle meeldisid soojemad, murtud toonid.

Iga ese, iga hoone taluõuel meenutab ta nõudlikku ja täpset kätt. Manivaldi huvitas puidutöö kõrge vanuseni välja. Arhitekt oli suurepärane abikaasa, isa poeg Jürile, kasuisa Ülle tütardele, vanaisa, kelle siirus ja tahe olid imetlusväärsed. Ta nägi ära veel ka pojapoja järeltulija, kes sündis 2009. aasta jaanuari algul. Õnnelikule vanavanaisale oli tähtis, et pisike Markus on perekonnanimede edasikandja.

Kooselu abikaasa Üllega kestis ligi 38 aastat ja abikaasa sõnul andis Manivald kestva turvatunde, kindluse, mida vähesed saavad elus kogeda. Kodusoojus oli arhitektile oluline, oma vaikselt moel rõõmustas ta töölt koju jõudnud abikaasa tuleku üle, ka peretoa vaikus ühendas.

Arhitekt on õelnud, et teadlikult kohtus ta oma isaga kuueaastasena, kuna talu ülestöötamiseks viibis

Koduõuel.

Manivaldi isa pikki perioode Kanadas metsatööl. Poisil oleks olnud piinlik vanemaile halba tunnistust näidata, nii õppis ta põhiliselt viitele. Klassiõe Reinu Linda mäletamisi avaldas ta juba algkoolis muljet oma tulevase elukutse omadustega: hämmastav täpsus ja korralikkus oma töödes, kalligraafiline käekiri. Peale Liiva algkooli viis isa ta Kuressaare gümnaasiumi, pani kauge sugulase juurde kostile.

Arhitekti isa Mihkel oli ettevõtlik ja uuendusmeelne peremees, kes viis talu heale järjele: ehitati uus maja, rajati marja- ja õunaaed, põllud puhastati kividest jne. Eesti Vabariigi algusaastail oli Mihkel ka vallavanemaks, hiljem piimaühistu juhatuse liige. 1941.a repressioonidest ta imekombel pääses. Uue okupatsiooni eel põgenes Mihkel koos tütarde Liidia (1914) ja Hellaga (1919) Rootsi, sealt edasi Kanadasse. Manivaldi ema Juula (sünd. Raunmägi) Levalõpme Mikkilt jäi pere peatse naasmise ootuses koduhoidjaks. Manivald oli sel ajal juba sõdurpoiss. Mihkel suri Kanadas, olles ka seal rajanud uue kodu. Sõja lõpul oli Manivald soomepoiste ridades, kust ta pääses eluga.

Olles juba 1943.a Tallinna Tehnikumi ehitustehnikuna lõpetanud, sai ta 1945-51 TPI-s arhitekti kutse. TPI sisseastumiskonkursi läbis Manivald, kel eksameiks valmistumiseks polnud aega ega mingeid õpikuid, tänu heale mälu ja andele.

Sõjavangist Karjalas pääses soomepoiss tänu sellele, et

rahvusvaheline komisjon tuli kontrollima olukorda laagris. Pool päätsi leiba, tükike pekki ja vabastuspaber – nõnda lükati Viiraküla mees laagrivärvast välja. Kaubavaguneil, toitu kerjates, ehkki andjaid oli vähe, jõudis ta Eestisse ja TPI konkursile. Ema uskus poja tagasitulekusse ja nüüd nagu saatuse hea margina leidis arhitekti abikaasa Ülle enne Manivaldi haiglasse minekut ta ema säilinud koonlala. Armsa mälestusemena kavatses Manivald seda puhastada ja säilitada. Ta soov täidetaks.

Isa ehitatud kuivatisse sisse seatud töötoas, kus see koonlalaud kruupingil, on lihtsa, äärmiselt tagasihoidliku mehe tööriistad säilitatud süsteemi otse nagu joonlauda järele. Ka tavaelus oli tunda Viiraküla mehe head lastetuba. Talle, nagu ta isalegi, olid olulised lihtsus, korralikkus ja praktilisus. Selgete eluplaanidega arhitekt töötas oma peamises töökohas Eesti Maaehitusprojekti kuni pensionileminekuni. Tema käe all valminud projektide järgi on ehitatud hulgaliselt maamaju ja eramuid. Suuremate ehitistest on tema projekteeritud Narva-Jõesuu sanatoorium, Otepää suusabaas ja Saaremaal Kuressaare Postimaja.

Manivald tegi asju ikka vaikselt, moel ja täpselt. Ta oli isiksus, kes elas näoga sissepoole, sõber ja kaaslane, kes märkas inimest enda kõrval. Muhulaste lugupidamine arhitektile.

**Irma Järvesalu
Rein Lahke**

Manivald (paremal) Villem Grünthal-Ridala poegadega.

2 x erakogu

Muhu vägilasmuistendi sünd*

Aarne Vinkel (1918-2006)

Ajalehest Meie Maa (10. VIII 1934, nr 93) leiame W. Nimemärgiga allkirjastatud pajatused „Vaimud Musta-Mardi mäel“ ja „Rahatuli „Paljaaru“ männiku ääres“, kuuldud ühelt vanahärralt, endiselt Muhu elanikult. Sissejuhatavalt teatatakse, et nende lugudega seotud Musta-Mardi mägi asub Paljaaru riigimetsa lähedal Rootsivere ja Igaküla ühisel karjamaal ja et selle kohta liigub rahva hulgas mõningaid tondi- ja vaimulugusid. Ja edasi: „See mägi on kuidagi ühenduses Muhu muinaskangelase Musta-Mardi looga. Kes oli Must-Mart ja mida ta tegi, selle kohta on kohalikus rahvaluules säilinud vaid riismed ning see lugu vajaks vastavate asjatundjate poolt veel tublit uurimist.“

Kirjutis päädib järgmise üleskutsega: „Lõpuks oleks Muhulastele veel üks väike palve: Kirjutage vanematelt inimestelt üles ja saatke „Meie Maa“ toimetusele Musta-Mardi lugusid. Vististi liigub neid veel kohaliku rahva suus, kuigi ehk vähesel arvul. Eespool toodud kaks lookest pole küll kuigi „salapäraseid“ ja osutusid üsna loomulikuks, kuid needki peaksid aitama tõsta huvi praegu veel üsna salapärase ja võrdlemisi vähetuntud muhulaste muinaskangelase Musta-Mardi auväärse olemasolu selgitamiseks. Seega päästaksime muhulaste muinaskangelase teda ähvardava unustuse hõlmast.“

Torkab silma, et siin räägitakse veendunult Mustast-Mardist kui muhulaste muinaskangelasest. Seega on antud kindel soov huvi objektiks olevate võimalike Musta-Mardi muistendide mõtestamiseks.

Tuleb pidada tõenäoliseks, et nimemärgi W. Taga seisab Meie Maa tolelaegne toimetaja, ka kirjanikuna tuntud Jaan Vorms, kes pärines Muhust. Just tema võis oma noorusmälestustele toetudes huvi tunda kodusaare vägimehe tegude lähema valgustamise vastu ning just

tema sai saabuvatele materjalidele leheruumi anda.

Kirjutise pealkirjas märgitud kaks pala lahenevad üsna ratsionalistlikult: salapärase müdina põhjustab ringijooksev sälukari ja „rahatuli“ osutub fosforiseerunud kadakakändude helendamiseks.

Kui aga vaadelda esitatud üleskutset, siis meenutab see miniatuuris tugevasti „Kalevipoja“ koostamise algusaegu. Ka siis räägiti „pika laulu“ rahvasuus säilinud riismetest ning kutsuti üles kunagise tervikteose väheseid laiali-pillatud fragmente päästma. Samal ajal püüdsid inimesed rahva seast (maamõõtja J. Lagos) Kalevipoja kangelaslaulu taasluua; kaasaja kunstiliste ja ideoloogiliste nõuete kohaselt tegi seda teatavasti F. R. Kreutzwald.

Ka väikeses Muhus läks asi sama rada. Juba vähem kui kahe nädala pärast (22. VIII 1934, nr. 98) ilmus Meie Maas järgmine kirjutis:

Muhulaste vägimees Must-Mart.

Vanapagan-inimene, kes tõi Soomest Muhusse hiigla kivimüraka, tahtis Muhust kaevata läbilaevateed ja Põrresse teha põrgut.

Kuidas tekkis Musta-Mardi mägi.

Muiste suure katku järele olnud Muhumaa inimestest ja loomadest lage. Või külas (tähendab, kohal kus praegu asub Või küla) olnud katkust veel järele jäänud üks hobusekronu ja seda tahtnud hundid heaks võtta. Ajal aga, kui hundid parajasti hobuse kallale asunud, sattunud sinna ka keegi mees, kes olnud pool kuradit, pool inimest. Kuna hunt ja vanakuri on maailma algusest peale üksteisele suured viha-vaenlased, alanud kohe metsik jaht. Mees-kurat, kes pole keegi muu olnud kui Must-Mart, jooksnud ühe joonega Lehtmetsa külla, kust veel katkust puutumata seisnud „Nagivälja“ talu, ja hüpanud tähendatud

talust kaevu. Peremees Naiu, lühildane, rüssakas mees, juhtunud aga seda pealt nägema ning kutsunud mehe kaevust välja, öeldes: „Tule, ma tahan sulle paremat pelgupaika anda.“ Must-Mart tulnudki kaevust välja. Peremees peitnud ta metsakoerte eest oma maja alla. Must-Mart pidanud heategu meeles ja hakanud Naiut avitama, kuni „Nagivälja“ koht saanud jõukaks. Naiu olnud seitse poega ja kaks tütar. Maretist tütre kosinud Must-Mart endale. Pulmad olnud suured ja vägevad. Tantsu uhatud nii, et maa vajunud ja vesi Keinastu-Koguva vahele maaribale pritsinud, mille tõttu n.-n. „Keinastu leel“ alatasa piiskumisi vesi peal seisab.

Siis hakanud Mart naisega koos varandust koguma. Korjanud ning korjanud kuni raha saanud selline hulk, et pole enam kusagile kohta panna olnud. Otsustanud siis raha maha matta ja peidukohale hiigla kivi varjuks peale muretseda. Kivi toonud Mart Soome pangast ajujääga Muhumaale.

Mardi vennad saanud aga asjast haisu ja himustanud varandust kätte. Et nende rammu suurele kivimürakale pole hakanud, teinud nad kivile ümberringi tule, et lõhkuda kivi. Veel praegu aga seisab Muhu Tammiski rannas hiigla kivimürakas n.-n. Mustkivi ja võib-olla on selle all ka alles Mardi varandus leidjat ootamas.

„Nagivälja“ Naiu pojad pannud Must-Mart kõik ametisse: ühe põllumeheks, teise sepaks.

Vanem poeg, Suur-Jaak, kes olnud hästi pikk ja tugev mees, hakanud põldu harima. Mart käskinud Jaaku läätsi maha teha, millist käsku ka täidetud. Paika, kus vanasti olnud Saare-Jaagu läätsaväli, tekkinud hiljem Lõõtsaküla (Läätsaküla). – Mart söönud läätsi ja heitnud magama. Säased pole aga magajale rahu annud (säased tulnud mere poolt). Nende hirmutamiseks loopinud Mart

neid kivikildudega, ise hurjutanud: „Postoi...postoi...“ Neist loobitud kividest saanud Püssipank.

Naiu järgmised pojad pannud Mart: Indreku Painase-, Naiu Nautse-, Mõigu Mõõga-, Tupe Tupenurme- ja Simiski'i Simisti külla. (Seitsmenda poja nime jutustaja ei tea, samuti teise tütre nime mitte.)

Siis tahtnud Mart Muhust laevateed läbi kaevata – Iga küla Ekust otse Ahenda ninale välja. Pikne lõõnud aga Mardi laeva rusudeks ja sellega olnud ka töö seiskus. Laevatee on ka praegu veel selgesti näha, samuti Iga küla karjamaal laeva ase ning masti auk. Sellest kaevamisest on tekkinud ka kurikuulus Musta-Mardi mägi.

Lõpuks tulnud Mardil tuju põrgut kaevama hakata. Seegi töö pole jõudnud lõpule. Põri (Põrgu) madal, vesine heinamaa Väikse väina Saaremaa poolsel kaldal asub aga veel praegu alles, samuti Mardi poolt hunnikusse loobitud muld, mis tuntud Kuutrimäe (Kuradimäe) nime all.

Mardi ja ta naise tassitud kive leiduvat Muhus veel mitmel pool ja neid teab jutustaja Jaan Saartok õige mitut nimetada. Kuna tal tervis äärmiselt hädine ja majanduslik seisukord kehva, ei tahaks ta just tasuta jutustada. Mustast-Mardist lubab kõnelda veelgi.

L.P.

Nagu näeme, on muistendi teksti all nimemärk *L.P.*, keda Meie Maa samal leheküljel tutvustab kui „meie noort kaastöölist“. *L. Piiri* varjunime kasutas tollal hiisem pagulas-kirjanik Raissa Kõvamees (sünd Kesküla, 1907-1989). Ka J. E. Meika (Meigas) koostatud „Saare kirjanike ja tegelaste albumis“ (1934) leiame algava kirjanaise sama pseudonüümi taha peidetuna. *Järgneb*

* Artikkel ilmus *Keeles ja Kirjanduses* 2001 nr 1, lk 37-45. Autor soovis avaldada seda ka Muhulases. Kahjuks venis tema soovi täitmine tänaseni.